

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU
VI

6-9 Kasım 2008

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDİTÖR
DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

**ULUSLARARASI
USKUDAR SEMPOZYUMU VI**

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. İsmail Eriinsal
Prof. Dr. Mustafa Uzun / Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Halis Yunus Ersoz / Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı
Doc. Dr. Fikret Sarıcaoglu / Doç. Dr. Erhan Afyoncu

Yayın Koordinatörü

Doc. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı

Yayına Hazırlık

Ahmet Önal, Ugur Demir

İmla ve Tashih

Prof. Dr. Mustafa Uzun, Ahmet Karataş

Görsel Araştırma

Dr. Coşkun Yılmaz, Doç. Dr. Erhan Afyoncu, Ugur Demir, Ahmet Önal

Fotograf

İsmail Küçük, Edibe Eren, Suphi Darıcalı, Kenan Koca,
İsa Telli, Hamit Eteevrans, A. Bilal Aslan,

Kapak Fotograf

Ahmet Remzi Tülüce (Mihrimah Sultan Camii Avlusu)

Tasarım/Uygulama

Hamit Celebi, Sabit Ertaş, Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt

Seçil Ofset

İstanbul 2009

ISBN 9944-5807-8-6

Telif hakları Üsküdar Belediyesine aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz
basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ

Hakimiyeti Milliye Caddesi,

Atlas Çıkması No: 69

USKUDAR / İSTANBUL

Tel: 0 216 531 30 00 ■ Faks: 0 216 531 31 03

www.uskudar.bel.tr

Üsküdar'da Medfun Tarihçiler

PROF. DR. FAHAMEDDİN BAŞAR

İstanbul Üniversitesi

Üsküdar tarih boyunca birçok şâir, yazar ve ilim adamını yetiştirmiş olup bunların bir kısmı vefat ettikten sonra da bu belde kabristanlarında defnedilmişler ve böylece ebedî istirahatgâhlarında da buradan ayrılamamışlardır. Üsküdar'ın hatta İstanbul'un en büyük kabristanı olan Karacaahmet Mezarlığı'nın burada bulunması, Osmanlı döneminde birçok devlet ricali ile kültür adamının ölümünden sonra istirahat edecekleri yer olarak "Kâbe Toprağı" sayılan bu beldeyi tercih etmesine sebep olmuştur. Bu tarihî şahsiyetler arasında, çeşitli konularda eserler yazmış olan müverrihler de bulunmaktadır.

Biz bu tebliğimizde Üsküdar'da medfun olduğu bilinen 20 kadar tarihçinin kısa hayat hikâyeleri ile tespit edebildiğimiz ölçüde kabirlerinin bulunduğu yerler ve bugünkü durumları hakkında bilgi verecek; bu müelliflerin eserlerinin günümüz tarih araştırmacıları için önemi üzerinde duracağız.

1) Şemsî Ahmed Paşa (ö. 988/1580)

Osmanlı devlet ricâlinden olan Şemsî Ahmed Paşa, kronolojik sıra ile ele aldığımızda Üsküdar'da medfun olduğunu tespit edebildiğimiz ilk müverrihtir. İsfendiyyar ailesinden Kızıl Ahmed Bey'in torunu ve Mirza Mehmed Paşa'nın (ö. 1516) oğludur. Babası, II. Bayezid'in kızlarından biri ile evli idi. Ahmed Paşa I. Selim zamanında avcıbaşı, sonra bölük ağası, sonra da müteferrika ve sipahiler ağası olmuştur. 1550'de Şam valisi, sonra sırasıyla Sivas, Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği görevlerinde bulunduktan sonra 1567'de vezir, 1575'te ise Sultan III. Murad'ın (1574-1595) ser-musâhibi olmuştur. Şemsî Ahmed Paşa 6 Mart 1580 tarihinde Üsküdar'da vefat etmiş ve burada vakfetmiş olduğu camii ve medresenin yanına yapılan türbesine defnedilmiştir.¹ Camiye bitişik olan türbe 4x4,5 m. ölçüsünde kareye yakın sade bir odadır ve içerisinde ahşap bir sanduka

Şemsîpaşa Külliyesi

bulunmaktadır.² Ayrıca cami hazîresinde 10 mezar yeri ve 16 kitabeli mezar taşı vardır.³

XVI. yüzyılda yaşamış olan Şemsî Ahmed Paşa bilindiği gibi Üsküdar'da Har-em'e giden yol üzerinde cami, medrese ve türbeden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Kız Kulesi'yle birlikte Üsküdar'ın silüetinin ayrılmaz bir parçası olan bu külliye Mimar Sinan'ın Üsküdar'a hediye etmiş olduğu ölümsüz eserlerden birisidir. Cami, bânisinin vefatından kısa bir süre sonra tamamlanmıştır. Şemsî

Ahmed Paşa ayrıca, Üsküdar'da bu külliye yakınında günümüze ulaşmamış olan bir saray ile Bolu'da cami, medrese, imaret, hamam ve saray gibi eserler de yaptırmıştır.⁴

Devlet adamlığı yanında daha çok *Divân*'ı ile meşhur olan Şemsî Ahmed Paşa'nın kelâm ve fıkıhla ilgili yayınlanmamış başka eserleri de vardır. Hayatının son yıllarında ise tarihe dair *Şehnâme-i Sultân Murâd* adlı bir eser kaleme almıştır. Bu eserde 1160 çifte kafiyeli mısradaki Samanoğulları ve Selçuklular dile

Şâir Nâbî Efendi'nin kabri ve şahidesi (*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 695).

getirilmiş ve sonra Osman Gazi'den III. Murad'a kadar gelen bütün Osmanlı padişahları övülmüştür. Eser, 11 Ekim 1579 tarihinde meydana gelen Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın katli olayı anlatıldıktan sonra bir hâtîme ile son bulmaktadır. Yazma nüshaları Viyana ve Paris'te bulunmaktadır.⁵

2) Şâir Nâbî Efendi (ö. 1124/1712)

Şemsî Ahmed Paşa'dan başka XVI. yüzyılda ve hatta XVII. yüzyılda Üsküdar'da medfun olan müverrih olduğunu tespit edemedik. XVIII. yüzyıldan itibaren ise tarihçilerden bazılarının Üsküdar'da yaşadığı ve buradaki kabristanlarda defnedildikleri bilinmektedir. Bunlardan birincisi Nâbî Efendi'dir. Hikemî şiirin divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi olan Şâir Nâbî Efendi 1052 (1642)'de Urfa'da doğmuştur. Asıl adı Yûsuf olup daha çok Nâbî mahlasıyla tanınmıştır. Babasının adı Seyyid Mustafa'dır. Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Urfa'da geçiren Şâir Nâbî'nin burada iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsça öğrendiği bilinmektedir. Şâir Nâbî Yusuf Efendi IV. Mehmed (1648-1687) zamanında, 1666'da İstanbul'a gelerek padişahın musâhibi olan Damad Mustafa Paşa'nın himayesi ile rahat bir hayata kavuşmuş, bir ara ikinci vezirlik pâyesine de ulaşan

paşanın divan kâtibi olmuştur. Musâhib Mustafa Paşa'nın maiyetinde Lehistan seferine katılmış olan Nâbî, Kamanîçe'nin fethini anlatan bir eser yazdığı gibi, bu fethine dair iki tarih düşürmüş ve bunlardan biri kale kapısına da işlenmiştir. Padişahın Edirne'de bulunduğu 1086 (1675) yılında şehzadeler için düzenlenen ihtişamlı sünnet düğününe katılan Nâbî on beş gün devam eden bu şenlikleri *Sûrnâme* adlı eserinde geniş bir şekilde anlatmıştır.

Nâbî Yusuf Efendi Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra hacca gitmiş ve dönüşte Halep'te yerleşmiştir. Halep valisi Baltacı Mehmed Paşa sadrazam olunca Nâbî'yi de İstanbul'a getirmiş ve kendisine "hâcegân" rütbesi ile Anadolu muhasebeciliği görevini vermiştir. Daha sonra süvari mukabelecisi olmuş ve nihayet ilerlemiş bir yaşta olduğu halde 6 Rebiülevvel 1124 (10 Nisan 1712) tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda Miskinler Tekkesi sofasına defnedilmiştir.⁶ Aile sofası I. Ada, E bölümünde bulunmaktadır. Şâir Nâbî Efendi'nin kabri son senelerde yenilenmiştir.⁷ Kendisinin hayatta iken "zikir eylediği" mezar kitâbesi Farsça olup metni aşağıdaki gibidir:

Hak Dost

Çün ruh-ı kemîn-i Nâbî der lücce-i nur âmed

Ez tengi-i ten vârest ber dâr-ı sürûr âmed

Tahkik, şinâsân-ı ma'na-yı şuhûd u gayb

Guftend peş tarih Nâbî be-huzûr âmed

Merhum Nâbî Efendi ruhiçün el-Fatiha

*Sene 1124.*⁸

Şâir Nâbî'nin İmrahor semtinde, Salacak Bostanı Sokağı ile İmrahor Çeşmesi Sokağı arasında evi vardır. Bu bina bir müddet Üsküdar Evlendirme Dairesi olarak kullanılmış, 1994'te Üsküdar Belediyesi tarafından onarılarak bu tarihten itibaren Üsküdar Folklor ve Turizm Derneği'ne tahsis edilmiştir. Halen Şâir Nabi Kültür Merkezi adıyla faaliyet göstermektedir.⁹

En önemli Osmanlı şâirlerinden olan ve manzum ve mensur birçok eseri bulunan Nâbî Yusuf Efendi tarih yazarı olarak daha çok Köprülü Ahmed Paşa'ya ithaf etmiş olduğu *Târîh-i Kamanîçe* adlı eseriyle tanınmıştır. IV. Mehmed'in Lehistan seferini anlatan ve *Târîh-i Veka'yi'-i Kamanîçe*, *Târîh-i Kal'a-i Kamanîçe* ya da *Fetihnâme-i Kamanîçe* isimleriyle de anılan bu eser ağdalı bir dille yazılmış olup Farsça şiir ve terkiplere de yer verilmiştir. Nâbî Yusuf Efendi, 1672 yılında Kamanîçe'nin fethiyle sonuçlanmış olan bu sefere bizzat katılmış olduğundan eserinde verdiği bilgiler daha da önem taşımaktadır. Yazma nüshaları Paris, Viyana ve Londra'da bulunan bu eser *Târîh-i Kamanîçe* adıyla 1281 (1849)'da İstanbul'da basılmış, Hüseyin Yüksel eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.¹⁰

Divan şâiri olarak daha çok *Divân*'ı ve *Hayriyye* adlı eserleriyle meşhur olan Nâbî Yusuf Efendi'nin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Sûrnâme*'si

de tarihe dairdir. IV. Mehmed'in şehzadeleri Mustafa ve Ahmed için 1086 (1675) yılında Edirne'de düzenlenen sünnet düğününü anlatmaktadır. 587 beyitlik bir mesnevi olan bu eser Agâh Sırrı Levend tarafından bir inceleme yazısı ilâvesiyle yayımlanmıştır (*Nâbî'nin Sûrnâmesi*, İstanbul 1944).

Şâirin 1682 yılında kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Haremeyn* adlı manzum ve mensur bir eseri daha vardır. Kendisinin 1089 (1678-79) yılında hacca gidişinden beş yıl sonra yazdığı bu eserde Üsküdar'dan çıkarak Konya, Urfa, Halep, Şam ve Kudüs üzerinden hacca gidişi tasvir edilmiştir. Şâirin hac yolculuğunu ayrıntılı bir şekilde anlattığı bu eserde Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler de yer alır. İstanbul'da ve yurt dışında bulunan birkaç yazma nüshası bulunan ve 1265 yılında İstanbul'da basılmış olan bu eseri Mahmut Karakaş (*Tuhfetü'l-Haremeyn: Hac Hatıraları*, Şanlıurfa 1989) ve üzerinde doktora tezi hazırlayan Menderes Coşkun (*Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnâmesi ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'i*, Ankara 2002) yayımlamıştır.

Nâbî Yusuf Efendi'nin, Sadrazam Dâmâd Ali Paşa'nın isteği üzerine yazmış olduğu ve ölümünden sonra Habeşizâde Abdurrahim Efendi tarafından bir araya getirilmiş olan *Münşeât*'ı da tarihe dâir olup eserde müellifin Râmi Paşa, Silâhdar İbrahim Paşa ve Amcazâde Hüseyin Paşa gibi şahsiyetlere yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Bu esere üslûbundan dolayı çok değer verilmiştir. Hatta Nâbî Yusuf Efendi çok süslü bir üslûba sahip olduğu için "Sultânü'ş-şuarâ" unvanını da almıştır.¹¹

3) Kâmî Mehmed Efendi (ö. 1136/1724)

Tam adı Mehmed Kâmî b. İbrahim b. Şeyh Sinan b. Mahmud olup 1059 (1669) yılında Edirne'de doğmuştur. Şeyh İbrahim Gülşenî'nin oğludur. Müderris olduktan sonra Galata kadısı, evkaf müfettişi ve Kahire kadısı olmuş, en son Mekteke mollalığı payesini kazanmıştır. Zi'l-kade 1136'da (Temmuz-Ağustos 1724) İstanbul'da vefat etmiş ve Üsküdar'da, muhtemelen Karacaahmet Mezarlığı'nda tarihçi Selim Mehmed Efendi'nin kabri yanına defnedilmiştir.

İyi Arapça bilen, âlim ve fâzıl olan Edirnevî Kâmî Mehmed Efendi aynı zamanda döneminin ünlü bir yazarı ve şâiridir. *Tuhfetü'l-vüzerâ*, *Behcetü'l-nu'emâ* ve *Firuznâme* adlı eserlerinden başka, çok değer verilen bir *Divân*'ı vardır. Ayrıca *Mehammü'l-fükehâ* adıyla Hanefi fıkıhçıları hakkında bilgi veren alfabetik olarak düzenlenmiş bir biyografi mecmuası yazmıştır. Mehmed Efendi, bu eserin de geçmiş yüzyıllar için kendisinden önce yazılmış olan biyografi eserlerinden ve özellikle de Ahmed Taşköprüzâde'nin *Şakaikü'n-Nu'maniye*'sinden yararlanmış, hatta bu eseri aynen kopya etmiştir. Bu bakımdan eserin bilhassa müellifinin yaşadığı dönem hakkında verdiği bilgiler çok değerlidir. Yazma nüshaları İstanbul'da ve Kahire'de bulunmaktadır. Kâmî Mehmed Efendi ayrıca Feyzullah Efendi'nin başladığı *Fetavâ-yı Kaidiye*'nin Farsça'dan Arapça'ya tercümesini tamamlamıştır. Eserleri basılmamıştır.¹²

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin mezar taşı (DİA, XXXIV, 288)

Şeyhülislâm Pîrîzâde sofası (Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, II, 795)

4) Selim Mehmed Efendi (ö. 1138/1726)

Saraybosna kadısı Gölpazarlı Hüseyin b. Abdulhalim'in oğludur. İyi bir eğitim aldıktan sonra ilmiye mesleğine girmiş, müderris olmuştur. Daha sonra kısa bir süre nişancılık görevine getirilmiş ve sonra Galata mollası tayin edilmiştir. 1724 yılında fetva emini ve sonra Mekke kadısı olmuş, ancak bu son görevine başlamadan 11 Zilhicce 1138'de (31 Temmuz 1726) İstanbul'da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'nda Kâmî Mehmed Efendi'nin kabri yanına defnedilmiştir.¹³

Âlim, fâzıl ve şâir olan Selim Mehmed Efendi *Mevâridü'l-besâ'ir li-ferâ'idü'd-dârâ'ir fi ilmü'l-edeb* adlı Arapça bir eser kaleme almıştır. Vezin bakımından şâirlerin serbestliğinden bahseden bu eserinden başka *Târih-i Feth-i İstanbul* adlı bir eser daha yazdığı bilinmektedir. Ancak bu eserin değeri ve nüshaları hakkında bilgimiz yoktur.¹⁴

5) Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi (Şeyhülislâm, ö. 1162/1749)

Üsküdar'da medfun olduğu bilinen bir başka tarih yazarı, İbn Haldun'un meşhur *Mukaddime*'sini bazı yorum ve değerlendirmeler ile *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun* adıyla ilk defa Türkçe'ye tercüme etmiş olan Şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'dir. Yeniçeri Ocağı katar ağalarından Pîrî Ağa'nın oğludur.

İstanbul'da doğmuş, devrinin önde gelen âlimlerinden dersler alarak yetişmiştir. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Selanik ve İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi görevlerde bulunmuş ve Seyyid Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine 6 Mart 1745'te Sultan I. Mahmud tarafından şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Yaşlılık ve hastalık sebebiyle emekliye ayrıldıktan sonra bir süre Beşiktaş semtindeki yalısında dinlenmiş, sonra hacca gitmiş, dönüşünde önce Gelibolu, sonra Tekirdağ'da kalmış, hayatının son yıllarını ise Üsküdar'da geçirmiştir. 9 Receb 1162 (25 Haziran 1749) tarihinde burada vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'nda Selimiye Tekkesi karşısındaki aile kabristanına defnedilmiştir.¹⁵ Oğlu Osman Sâhib Efendi de şeyhülislâm olmuştur. Aileden sonraki dönemde daha başka şeyhülislâmlar da çıkmıştır.¹⁶

Nermi Haskan, Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi ile babası Pîrî Ağa'nın kabirlerinin Doğancılar Caddesi üzerinde ve bu caddenin Ögdül Sokağı ile birleştiği Küçük İmrahor Meydanı civarında bulunan Başkadın Meydan Çeşmesi yakınında olduğunu tespit etmiştir. Haskan'a göre, Şeyhülislâm Mehmed Sâhib Efendi'nin ruhu için vefatından 18 yıl sonra oğlu Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi tarafından bir çeşme yaptırılmıştır. Bugün mevcut olmayan bu çeşme 1955'lerde yıktırılmıştır. Mehmed Sâhib Efendi, 1749 yılında bu çeşmenin arkasında Yılanlı Yalı ismiyle de anılan muhteşem sahilhânesinde vefat etmiştir. Kabri Çiçekçi durağının karşısında ve Lâle devri şâiri Nedim'in ve Üsküdarlı meşhur şâir Talat Bey'in kabirlerinin hemen arkasındadır. 8. Ada A Bölümünde bulunmaktadır.¹⁷

Çeşitli konularda birçok kitap yazmış ve daha çok *Dîvân*'ı ile meşhur olan Şeyhülislâm Mehmed Sâhib Efendi'nin tarih alanındaki en önemli eseri İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinin tercümesidir.¹⁸ *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun* adını taşıyan ve I. Mahmud'a takdim edilen bu eser İstanbul'da 1275/1858 yılında iki cilt halinde basılmıştır. Yazma nüshaları ise Berlin'de, Viyana'da, Paris'te ve İstanbul'da Hamidiye ve Bayezid Kütüphaneleri ile Ankara'da Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁹

6) Âkif Mehmed Bey (ö. 1181/1758)

Salacak'da bir mescit yaptırmış bulunan Âkif Mehmed Bey de Üsküdar'da medfun tarihçilerdendir. Mirimirandan Ebubekir Paşa'nın mahdumudur. 1160'da padişah olan Sultan Mustafa'nın divan-ı hümayûnlarında teşrifatçılık ve daha başka hizmetler yapmıştır. 1 Zilhicce 1171'de (6 Ağustos 1758) vefat etmiş olup Üsküdar'da Kısıklı'da medfundur.²⁰ Mezar taşının kaybolduğu anlaşılmaktadır. Zira Âkif Mehmed Bey'in adı Mehmed Râif Efendi'nin *Mir'ât-i İstanbul* isimli eserinde "Üsküdar'da Gömülmüş Meşhur Zatlar" başlığı altında verilen listede kaydedilmiş,²¹ ancak mezar taşı hakkında ne İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Âbideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*'nde ne de Mehmet Nermi Haskan'ın *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*'ında bilgi verilmiştir. Dolayısıyla mezar taşının günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Âkif Mehmed Bey 1764-1767 yılları arasındaki olayları ele almış olan *Târih-i Cülûs-i Sultân Mustafa Hân b. Sultân Ahmed Hân* adlı bir eser yazmıştır. Dili çok sade olup yazma halindedir.²²

7) Hâkim Mehmed Efendi (Seyyid, ö. 1184/1770)

XVIII. yüzyılda yaşamış bir diğer tarihçi İstanbullu Seyyid Hâkim Mehmed Efendi'dir. Kaleminden yetişerek hâcegân sınıfına dahil edilmiş, 1759'da cebeciler kâtibi, bir yıl sonra sipahi kâtibi ve 1762'de mâliye tezkirecisi ve aynı zamanda vak'anüvislik de yapmış olan Hâkim Mehmed Efendi 1766'da tekrar cebeciler kâtibi ve sonra da ikinci ruznâmecî olmuştur. 1770 yılında vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'nda, Ayrılık Çeşmesi'nin²³ yakınına defnedilmiştir.

Arapça ve Farsça'ya vâkıf olup aynı zamanda şâir olan Hâkim Seyyid Mehmed Efendi edebî ve dinî mahiyette mensur ve manzum birçok telif ve tercüme eser ile şerh ve nazireler kaleme almıştır. En önemli eseri vak'anüvis sıfatıyla yazmış olduğu *Târih-i Veka'i* adlı kısaca *Târih* olarak bilinen eserdir. 1752 yılından 1766 yılına kadar gelen olayları anlatan bu eser Ahmed Vâsıf Efendi'nin kaynakları arasındadır. Hâkim Mehmed Efendi ayrıca *Acâibü'l-ahbâr fi ahbâri seyidi'l-ahyâr* adlı bir eser daha yazmıştır. Bir siyer kitabı olan bu eserin yazma nüshalarından biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca bir *Dîvân*'ı ile daha başka eserleri de vardır.²⁴

8) Ahmed Resmî Efendi (ö. 1197/1783)

1112 (1700) yılında Girit adasının Resmo kasabasında doğduğu için Resmî diye de anılan Ahmed Efendi 1146'da (1733) İstanbul'a gelerek eğitimini tamamladı. Babasının adı İbrahim olduğu için Ahmed b. İbrahim olarak da bilinir. Reisül-küttâblardan Tavukçu damadı Mustafa Efendi'nin kızı ile evlenerek Bâbîâlî hizmetine girdi. Bursa mukataası, Selanik, İstanbul ve Gelibolu baruthâneleri nezaretleri, küçük evkaf muhasebeciliği gibi görevlerde bulundu. 1757'de Sadrazam Koca Râgıb Mehmed Paşa'nın kethudası Ebubekir Efendi'nin kethudalığında bulunduğu sırada, III. Mustafa'nın tahta çıkışını bildirmek üzere şikk-ı sâni defterdârlığı pâyesiyle Avusturya'ya elçi olarak gönderildi. 1758'de İstanbul'a döndükten sonra maliye tezkirecisi ve sonra Anadolu muhasebecisi oldu. 1763'te bu sefer Berlin'e elçi olarak gitti. İstanbul'a döndüğünde sadâret mektupçuluğuna tayin edildi. Ardından çavuşbaşı, matbah emini, tersane emini ve ruznâmçeci oldu. 23 Kasım 1769'da sadrazam kethüdâlığına getirildi. Bu hizmette iken nişancılık payesiyle başmuraahas olarak Küçük Kaynarca Antlaşması görüşmelerine katıldı. Daha sonra çeşitli görevler yaptı. 2 Şevval 1197 (31 Ağustos 1783) tarihinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Üsküdar Selimiye'de, Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.²⁵ Mezartaşının fotoğrafı, 1968 yılında yayımlanan *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı eserde yer almış, ancak *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*'da

1763'te Berlin'e gönderilen ilk elçi Ahmed Resmî Efendi

Ahmed Resmî Efendi'nin mezar taşı (Unat, *Osmanlı Sefirleri*)

bulunmamaktadır. Anlaşılan, aradan geçen 40 yıl içerisinde Ahmed Resmî Efendi'nin mezar taşı da pek çok mezar taşı gibi yok olmuştur.

Kâtip, şâir ve dirayetli bir devlet adamı olan Ahmed Resmî Efendi tarihe çok meraklı olup bu alanda birçok eser kaleme almıştır. Ahmed Resmî Efendi Viyana ve Berlin sefâreti sırasında gördüklerini kaleme almış ve bunları bir rapor halinde hükümete sunmuştur. Yazma nüshaları Süleymaniye, Topkapı, İstanbul Üniversitesi ve Türk Tarihi Kurumu kütüphanelerinde bulunan bu *sefâretnâme*'ler çağdaş vekayinâmeler içerisinde yer aldığı gibi *Viyana Sefaretnamesi* (İstanbul 1304) ve *Sefaretnâme-i Ahmed Resmî* (İstanbul 1303) adıyla ayrı olarak da basılmış ve Almanca tercümeleri yapılmıştır.

Müellifin Viyana ve Berlin sefâretine dair yazmış olduğu *Sefâretnâme*'lerden başka tarih eserleri de vardır. Bunlardan ilki *Halikatü'r-rüesâ* adını taşımakta olup muhtemelen 1750 yılında kaleme alınmıştır. Reisülküttâbların hal tercümelerini ihtiva etmektedir. Daha sonra dârüssaâde ağalarının biyografilerinin yer aldığı *Hamiletü'l-küberâ* adlı eserini telif etmiştir. Ahmed Resmî Efendi küçük risâleler de yazmıştır. Bunlar arasında, 1781 yılında kaleme almış olduğu *Hülâsatü'l-itibâr* 1768-1774 Türk-Rus Savaşı ve 1774 Küçük Kaynarca Barışı'ndan bahseder. Hem gözlemci hem de savaşçı olarak 18. yüzyılın ikinci yarısına ait izlenimlerinin kaydedilmiş olduğu bu eser üç defa basılmış (İstanbul 1282, 1286, 1307) ve Almanca'ya da tercüme edilmiştir.²⁶

9) Şeyh Mehmed Hasîb Efendi (Hasîb Üsküdârî, ö. 1200/1786'dan sonra)

Şeyh, biyografi yazarı, tarihçi ve şâirdir. Hasîb Mevlevî diye de anılır. Celvetiyye ve Nakşibendiyye şeyhlerindedir. Tekkesi daha sonra Bedevî olmuştur. 1208 (1793-94) tarihinde Üsküdar'da yaptırdığı tekkesine Muharrem 1210 (Temmuz 1795) tarihinde vakfettiği 74 adet kitaptan oluşan bir kütüphane kurmuştur.²⁷ Üsküdar'da Toptaşı civarındaki dergâhında medfundur. Haskan'a göre tekkesi Üsküdar'da, Toptaşı Caddesi ile Tabaklar Mahallesi arasında, Balcılar Yokuşu ile Devran Sokağı'nın birleştiği yerde idi. Şimdi yerinde apartmanlar vardır. Hasîb Efendi Dergâhı'ndan günümüze yalnızca küçük bir hazîre kalmıştır. Hasîb Efendi'nin kabri bu sokağın tam köşesindeki bu hazîrede bulunmaktadır. Şahidesi yoktur. Tamir sırasında yanlışlıkla Hüseyin Baba diye yazılmıştır.²⁸

Hasîb Efendi'nin *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, *Fezâil-i Ashâb-ı Bedr*, *Menâkib-i Ahmed Yekdest* ve *Hoca Mehmed Emin Tokadî* adlı eserleri vardır. Bunlar arasında cetvelli bir tarzda düzenlenmiş olan *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye* önemli olup Kazasker Şem'i Mehmet Molla'nın *Esmârü't-tevârih* adlı eserine kaynak olmuştur. Ayrıca bir *Divân*'ı olan müellifin muhtelif Osmanlı şâirleri tarafından söylenen Hz. Peygamber ile ilgili na'tları bir araya getirerek oluşturduğu bir eseri daha vardır.²⁹

10) Enverî Sa'dullah Efendi (ö. 1209/1794)

Üsküdar'da medfun bir başka tarihçi de çeşitli devlet hizmetlerinden sonra birkaç kez vak'anüvislik (vekayinüvislik) görevine tayin edilmiş olan Enverî Sa'dullah Efendi'dir. Aslen Trabzonlu olan Enverî 1769-1774, 1776-1783, 1787-1791, 1791-1793 ve son olarak 1794 yılında olmak üzere beş defa vak'anüvislik yapmıştır. 13 Rebi'ülâhır 1209 (6 Kasım 1794) tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. Kabri Selimiye Dergâhı karşısındaki taraftan Haydarpaşa'ya giden yolun kenarındadır.³⁰

Haskan, Sa'dullah Enverî Efendi'nin mezartaşının Karacaahmet Mezarlığı'nın 7. Ada A Bölümü'nde, "1 Nolu Eski Yol Üzerinde Yapılan Nakiller" kısmında bulunduğunu, yanında 1820 yılında vefat eden oğlu Ali Efendi'nin şahidesinin de olduğunu ve bu iki kabirin nakil olmadığını; bu kabirlerin önündeki set duvarının taşlarının alınarak Selimiye Kışlası'nın şehriyehânesinin yapılmış olduğunu, bu yüzden kabirlerin baş taraflarının boşlukta kaldığını belirtmiştir. Haskan, aynı adanın C Bölümü'nde ise Sa'dullah Efendi'nin kızı, Mehmed Râşid Bey'in eşi Saliha Hanım'ın kabri bulunduğunu kaydetmiştir.³¹

Sa'dullah Efendi'nin vak'anüvis olduğu dönemde hazırlamış olduğu üç kısımdan oluşan eseri kendi adıyla, *Enverî Tarihi* olarak anılmaktadır. 1769-1774, 1774-1783 ve 1787-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen olayları anlatan bu eser yazma halinde olup bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir.³²

Sadullah Enveri Efendi'nin şâhidesi
(*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 755).

Edib Mehmed Efendi sofası (*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 676).

11) Edib Mehmed Emîn Efendi (Teşrifatî, ö. 1216/1801)

Üsküdar'da medfun tarihçilerden biri de Edib Mehmed Emîn Efendi'dir. Midilili Ali Bey'in oğludur. 1763'te Erzurum valisi İbrahim Paşa'nın divan kâtipliğini yaptı. Vak'anüvis Ahmed Vâsıf Efendi'nin (ö. 1805) ordu ile sefere gitmesi üzerine 8 Ağustos 1791 tarihinde vak'anüvis tayin edildi. 25 Mayıs 1792'de teşrifatçılık hizmetine de getirilmiş olan Edib Mehmed Emin Efendi 1216 (1801) yılında vefat etmiş ve Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda, Nuh Kuyusu'nda aile hazîresine defnedilmiştir.³³ Edib Mehmed Emîn Efendi'nin adı, Mehmed Râif Efendi'nin *Mir'ât-i İstanbul* isimli eserinde "Üsküdar'da Gömülü Olan Meşhur Zatlar" listesinde kaydedilmiştir.³⁴ Konyalı yalnızca bu listeyi vermekle yetinmiş; Haskan ise Vak'anüvis Edib Mehmed Emîn Efendi'nin kabrinin Karacaahmet Mezarlığı'nda, Nuhkuyusu Caddesi üzerinde I. Ada'da, Harmanlık Kapısı'ndan 255 adım ileride, mezarlık duvarının hemen arkasındaki sette ve eski Ekmekçibaşı Sokağı'nın karşısında olduğunu ve kabrin diğer bazı şâhidelerle beraber, Fındıklı Hatuniye Tekkesi Camii hazîresinden buraya getirildiğini kaydetmiş ve mezar taşının resmini yayımlamıştır.³⁵

1216 (1801) tarihli şâhidesi fesli olup kitabesi aynen şöyledir:

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
Sabika Teşrifatî-i Divân-ı
Hümâyün ve vak'anüvis-i
Saltanat-ı rûz-efzun merhum
Ve mağfur ilâ rahmet-i Rabbihi'l-gafur
el-Hâc es-Seyyid Mehmed Emin Edîb
Efendi ruhiçün
*el-Fatihâ.*³⁶

Vak'anüvis Sa'dullah Enverî ve Ahmed Vâsıf Efendi ile birlikte, aynı dönemde bu göreve getirilmiş olan Edîb Mehmed Emîn Efendi, rikâb vak'anüvisi olarak Sultan I. Abdülhamid devrine ait 1788 - 1792 tarihleri arasındaki olayları kaleme aldı.³⁷ *Târih-i Edîb* adını taşıyan eseri basılmamış olup yazma nüshaları İstanbul, Kahire, Londra ve Viyana kütüphanelerinde bulunmaktadır.³⁸ Ayrıca *Ravzatü'l-hikem fi ahlâki'l-ümem* adlı görgü kurallarını, güzel ahlakı ve erdemi açıklayan bir eser yazmış olan Edîb Mehmed Emîn Efendi Türkçe bir *Divan* da kaleme almıştır.

12) Mütercim Âsım Efendi (Ahmed Âsım Efendi, Seyyid, ö. 1235/1819)

Seyyid Ahmed Âsım Efendi Antep'te doğdu. Babası Mehmed Cenânî Efendi Antep Şer'iyye Mahkemesi başkâtipliği yapmış âlim ve şâir bir kişi idi. Âsım Efendi Antep'te iyi bir eğitim görmüş; Arapça, hat ve dinî ilimleri tahsil etmiştir. Bir süre Kilis'te kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek müderrislik mesleğine girmiştir. III. Selim ile II. Mahmud'dan yardım görmüş, 1807 yılında Âmir Efendi'nin yerine vak'anüvis tayin edilmiş ve ölünceye kadar bu görevde kalmıştır. 1814 yılında Süleymaniye müderrisi iken Selanik kadılığına gönderilmiş, oradan döndükten sonra Üsküdar'a, Nuhkuyusu'ndaki evine çekilmiş ve burada 9 Safer 1235'de (27 Kasım 1819) vebadan ölmüştür. Karacaahmet Mezarlığı'nda Harmanlık'tan Miskinler'e giden yolun sağ tarafındaki set üzerine defnedilmiştir.³⁹ Mehmet Nermi Haskan Türk dili âlimi, sözlük yazarı ve tarihçi Mütercim Âsım Efendi'nin konağının Nuhkuyusu Caddesi üzerinde ve Salı Tekkesi'nin kiblesi yönünde olduğunu ve burada vefat ederek Karacaahmet Mezarlığı'nda aile hazîresine gömüldüğünü belirtmiştir. Ona göre kabri, Nuhkuyusu Caddesi üzerindeki Harmanlık Kapısı'ndan 445 adım ileride ve Üsküdar ahalisinin Melek Baba dediği eş-Şeyh Abdülmelik en-Nakşibend hazretlerinin demir parmaklıklı açık türbesinin biraz aşağısındaki aile hazîresindedir. Hazîre, Mezarlık İstasyon Şefliği ile İbrahim Ağa Yolu üzerindeki üçüncü kapı olan Yanık Ömer Kapısı arasında, dört yolun birleştiği yerde ve Şehitlik Kapısı'na giden yolun sol köşesindedir. Biraz ilerisinde Melek Baba'nın türbesi bulunmaktadır. Âsım Efendi'nin baş şahidesi büyük molla sarıklı olup güzel bir hat ile yazılmıştır. Ayak taşı çiçek motifleriyle bezelidir. Şahidesi üzerindeki kitabe 9 Safer 1235 tarihini

taşımaktadır. Aile sofasının etrafı, çok alçak bir taş duvar ile çevrilmiş olup burada en eskisi 1142 (1729-30) tarihli olmak üzere 13 kabir bulunmaktadır. Bu mezar taşlarının bazılarının isimleri şunlardır: İsmail Nevres (Âsım Efendi'nin oğlu), Kerime Hanım (Âsım Efendi'nin halile-i muhteremeleri), Fatma Hanım, Safiyye Hanım, İbrahim Re'fet Efendi, Hicri Efendi⁴⁰.

Mütercim Âsım Efendi'nin 9 Safer 1235 (27 Kasım 1819) tarihli şahidesi büyük molla sarıklı olup Arapça kitabesi güzel bir hat ile yazılmıştır. Kitabenin okunuşu şöyledir:

*Ve le ni'me dâru'l-müttekîn
Hâzâ kabri fâzılı'z-zeman ü vahid
Üd-devran Mütercimu'l-Kamus
Ül-Muhît ve'l-Burhanu'Kati' ve mütercim
Üs-Siyeri'l-Manzumeti'l Halebî ve târih-i
Manzûmetü'l-Emâlî ve sahibu't-tesânif
Fi'l-fünûni'l-mütenevvia an vâlidünâ
Ve ustadunâ Ebu'l-Kemâl el-hâc
Es-seyyid Ahmed Asım el-Ayıntabî me'mûrû
Fî tahrir-i vekayiu'd-devleti'l-Mahmudiyeti'l
Osmaniye sabıka. Rahmet'ullahi aleyhi ilâ
Yevmi'l-beka. Li rûhihî el-Fatiha.
Sene 1235 fî Safer 9⁴¹*

Türk dilinin en büyük âlimlerinden ve sözlük yazarlarından biri olan Âsım Efendi'nin ilim aleminde adının duyulmasına vesilen olan en önemli çalışması 1791-1797 yılları arasında tercüme ederek III. Selim'e sunduğu *Tibyân-ı Nâfi'der Terceme-i Burhân-i Kati'* (İstanbul 1214; Bulak 1251, 1268; İstanbul 1287) adlı eseridir.⁴² Türk okuyucusu arasında daha çok *Burhan-ı Kati' Tercümesi* olarak bilinen bu eser tertip ve muhteva bakımından aslından daha üstün bir eser olarak kabul edilmektedir. Âsım Efendi, Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrizî tarafından yazılan bu Farsça sözlüğün tercümesinden sonra Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûs el-muhît* adlı Arapça sözlüğünü *el-Okyânusü'l-basît fi tercemeti'l-Kamusü'l-muhît* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Her iki tercüme eser Türkçe'nin en zengin hazinelerinden olup defalarca basılmışlardır. Daha başka eserleri de tercüme etmiş olan Âsım Efendi bu tercüme faaliyetlerinden dolayı "Mütercim Âsım" unvanını almıştır.

Âsım Efendi'nin tarihe dair eseri ise *Târih* adını taşımaktadır. 9 Zilkade 1222 (8 Ocak 1808) tarihinde vak'anüvislik görevine getirilmiş olan Mütercim Âsım Efendi, 4 Ağustos 1791 - 28 Temmuz 1808 tarihleri arasındaki olaylardan bahseden bu eserinde vak'anüvis olduğu tarihin bir yıl öncesinden, yani 1806 yılından başlayarak *rûznâme* (günlük) biçiminde yazmıştır. Olayları klasik veka-

Mütercim Âsım Efendi'nin şahidesi
(*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 699).

Vak'anüvis Edib Mehmed Efendi'nin şahidesi
(*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 675).

yi'nâme geleneğine bağlı kalarak anlatan Âsım Efendi pek çok yerde basit bir ruznâmecî seviyesinden çıkarak yer yer yaptığı eleştiri ve yorumlarla gerçek bir tarihçi olduğunu göstermiştir. Mütercim Âsım Efendi'nin *Târih*'i Cevdet Paşa'nın kaynakları arasındadır. Cevdet Paşa bu eserden iktibaslarda bulunmuş, zaman zaman da tenkit etmiştir. *Vekayi-i Selimiye* ya da *Âsım Tarihi* olarak da bilinen bu eser 1284'te İstanbul'da iki cilt halinde basılmıştır. Âsım Efendi ayrıca Arapça öğrenmek isteyenler için *Tuhfe-i Âsım* (Bulak 1254) adıyla manzum bir sözlük hazırlamış ve daha başka eserler de yazmıştır.⁴³

13) Mehmed Sâdık Efendi (Za'imzâde, ö. 1238/1823)

İstanbul'dur. Birçok önemli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. 1807'de Tophane nâzırı, sonra cizye muhasebecisi, Anadolu ve Haremeyn muhasebecisi, kumbarahane nazırı ve nihayet süvari mukabelecisi olmuştur. Osmanlı hükümdarı I. Abdülhamid (1774-1789) döneminin tarihini anlatan *Vak'a-i Hamidiyye* adlı bir Osmanlı tarihi yazmış olan Za'imzâde Mehmed Sâdık Efendi 1823'te vefat etmiş ve Üsküdar'da Selimiye'de defnedilmiştir.⁴⁴ Mehmed Sâdık Efendi'nin mezar taşının kaybolduğu anlaşılmaktadır. Zira Mehmed Efendi'nin adı Mehmed Râ'if Efendi'nin *Mir'at-ı İstanbul* isimli eserinde "Üsküdar'da Gömülmüş Meşhur Zatlar" başlıklı listede kaydedilmiş, ancak Konyalı ve Haskan herhangi bir bilgi vermemiştir.

14) Abdülaziz Efendi (Mektûbizâde, ö. 1279/1862)

Mustafa İzzet Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğmuş, iyi bir tahsil gördükten sonra 1819'da müderris, 1852'de Şam kadısı olmuş ve sonra İstanbul ve Mekke payesini kazanmıştır. 1279 Saferinde evkaf müfettişi olarak tayin edilmiş ve aynı yılın Cemaziyelevvelinde (Kasım 1862) vefat etmiştir. Halveti tarikatına mensup olduğundan Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî Camii hazîresine defnedilmiştir.⁴⁵

Âlim, şâir ve edîb olan Mektubizâde Abdülaziz Efendi birçok tezkîre yazmıştır. Bunlar arasında *Tabakat-ı Terâcim* adlı, Taşköprüzâde'nin *Şaka'ikü'n-nu'maniye*'sinin özeti mahiyetinde olan eseri önemlidir. Ayrıca Müstakimzâde ve Süleyman Faik'in *Devhatü'l-meşâyih* adlı eserine, 1832-1862 yıllarını içine alan bir zeyl kaleme almış ve nihayet Yıldırım Bâyezid zamanına kadar gelen bir *Osmanlı Tarihi* yazmıştır.⁴⁶

15) Ahmed Hilmi Efendi (ö. 1295/1878)

XIX. yüzyıl tarihçilerinden olan Ahmed Hilmi Efendi Üsküdar'da doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra hâriciye nezâreti tercüme kaleminde çalışmış, Meclis-i Mebusan'ın kurucu üyeleri arasına girmiştir. Bir süre Tebriz'de elçi olarak bulunmuş, Türk-Rus savaşından sonra göçmenlere yardım ederken tifüs hastalığına yakalanmış ve 1878'de ölmüştür. Karacaahmet Mezarlığı'nda Miskinler Tekkesi civarında medfun olduğu bilinmektedir. Ancak mezarının yeri ve bugünkü durumu hakkında bilgimiz yoktur. *Târih-i Umûmî* adlı altı cilt halinde hazırlanmış bir genel tarih yazmıştır. Yazarı bilinmeyen İngilizce bir kitabın tercümesi olan bu eser İstanbul'da 1283 yılında basılmıştır. Hilmi Efendi ayrıca bu kitabın özeti olan iki cilt *Muhtasar Târih-i Umûmî* ile Almanca'dan tercüme edilmiş olan *İlm-i Servet* adlı eserlerin sahibidir.⁴⁷

16) İsmet Efendi (Fındıklı, ö. 1322/1904)

Üsküdar'da medfun bir başka tarihçi de 17 Zilhicce 1261'de (16 Aralık 1845) Fındıklı'da doğmuş olan İsmet Efendi'dir. Mekteb-i İdadî-i Askerî muallimlerinden Çorumlu Hoca Osman Efendi'nin oğludur. Biyografî ve menâkıba düşkünlüğü sebebiyle askerî idâdîyi yarıda bırakarak girdiği alay kâtipliğinden emekli olmuştur. Bir süre sonra Yıldız Sarayı Kütüphanesi memurluğuna getirilmiş, ancak uzun süredir çekmekte olduğu mide hastalığından kurtulamayarak 14 Aralık 1904'te vefat etmiştir. Karacaahmet Mezarlığı'nda babasının kabri yanına defnedilmiştir.⁴⁸

Saray kitapçılarından olduğu için bütün hayatını değerli el yazmaları arasında geçirmiş olan İsmet Efendi'nin en sevdiği çalışma Osmanlı bilginlerinin biyog-

rafyaları ile uğraşmak idi. Biyografi dalında birçok eser yazmıştır. Asıl şöhreti *Tekmiletü's-Şeka'ik fi hakkı ehli'l-hakaik*'ten kaynaklanmaktadır. Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekayü'l-fudalâ*'sının zeyli olan bu eser, Mecdî'nin *Şekaik* tercümesi olan *Hadaiku's-Şekaik*'in son zeylidir. Aslında bu eser 1730-1896 yılları arasında yaşamış olan âlim ve şeyhlerin biyografilerini içeren sekiz ciltlik bir çalışma olup 1896 Fındıklı yangınında yanmıştır. Müellif sonradan hatırlayabildiği kişilerin hal tercümelerini dört ciltte toplamıştır. Bu eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir⁴⁹. Eserin faksimile neşri indeksiyle birlikte, *Şekaik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri* ana başlığı altında bu külliyyâtın beşinci kitabı olarak Abdülkadir Özcan tarafından gerçekleştirilmiştir (İstanbul 1989).

17) Mehmed Süreyyâ Bey (ö. 1326/1909)

1845 yılında İstanbul'da doğdu. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kaymakamlık yapmış olan Hüsnü Mehmed Bey'in oğludur. İlköğrenimden sonra Dârü'l-Maarif Rüşdiyesi'ni bitirdi. Bu arada özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri aldı. 1863'te Bâbiâli Tercüme Odası'na girdi ve burada sâniye rütbesine kadar yükseldi. Bu sırada ilk Osmanlı özel gazetesi olan *Ceride-i Havâdis*'in yazarları arasında yer aldı. 1 Ekim 1886 tarihinde atandığı Maarif Nezâreti bünyesindeki Meclis-i Kebir-i Maarif üyeliğini 1908 yılına kadar sürdürdü. 11 Ocak 1909 tarihinde vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'nda babasının kabri yanına defnedildi.⁵⁰ Mehmet Nermi Haskan, Süreyyâ Bey'in kabrinin Karacaahmet Mezarlığı'nda olduğunu, ailesinden Şerife Namıka Hanım bint-i Mehmed Rüşdi'nin 8. Ada C Bölümü'nde Mehmed Paşa sofasında 1300 (1883) tarihli lâhitinin mevcut olduğunu, ancak yapmış olduğu ısrarlı araştırmaya rağmen, bu büyük biyografya yazarının mezar taşına rastlayamadığını ifade etmektedir.⁵¹

Mehmed Süreyyâ Bey, devlet görevleri dışında hemen bütün mesaisini Osmanlı döneminin ünlü şahsiyetlerinin hal tercümelerinin ortaya çıkarılmasına ayırmış ve asıl ününü *Sicill-i Osmanî* adlı büyük biyografya lugatından almıştır. Tam adı *Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye* olan bu eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XX. yüzyıl başına kadar gelen büyük idarecilerin, ulemânın, şeyhlerin, ediblerin ve diğer meşhur kişilerin kısa hayatlarından bahsedilmiştir. Eserde sadrazamlar, reisülküttâblar, kapdan-ı deryâlar, şeyhülislâmlar, ilmiye mensupları, nakibü'l-eşrâflar, Enderun mensupları, şâirler, hattatlar ve daha farklı mesleklerden olmak üzere 17.000'e yakın biyografi yer almaktadır. Eserini yazarken İstanbul kütüphanelerinde mevcut yazma ve basma bütün tarih ve biyografi kitaplarından ve mezar taşlarından yararlanan Mehmed Süreyyâ Bey'in bu büyük biyografi lugati Osmanlı tarihi ve kültürüyle ilgilenenlerin müracaat ettiği başlıca kaynaklardan biridir. Toplam 2420 sayfalık dört cilt halinde 1308-1316/1890-1899 yıllarında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Osmanlı biyografyası alanında kaleme alınmış en kapsamlı eser olan

Sicill-i Osmanî yakın bir dönemde tıpkıbasım olarak tekrar neşredilmiş, kısa bir süre önce yeni harflerle de yayımlanmıştır.⁵²

Mehmed Süreyyâ Bey ayrıca 1241-1292 (1831-1875) yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki resmî tayinlerden bahseden *Nuhbetü'l-vekayi'* adlı bir eser yazmış, ancak bu çalışmasının 1277/1861 yılına kadar gelen birinci cildi yayınlanabilmiştir (İstanbul, ty.). Basılmamış bölümün bir nüshası Ankara'da Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin yayımlanmış kısmından 1971'de Avrupa'da ve 1996'da İstanbul'da reproduksiyonlar yapılmıştır.⁵³

Mehmed Süreyyâ Bey'in basılmamış eserleri de vardır. Bu eserler *Tekmile-i Sicill-i Osmanî* (2 cilt); *Zeylü'z-Zeyl, Târih-i Mehmed Süreyyâ* (1808-1876 arasını kapsayan 9 cilt); Arapça, Farsça, Osmanlıca, Çağatayca ve Tatarca 30 cüzlük bir sözlük olan *Burhanü's-Şeref veya Lûgat-ı Hamse; Mir'at-ı Târih-i İslâm* (4 cilt); hadis ilmine dair *el-Yakut ve'l-Lü'lü* ve *Secedâtü'l-Kur'an* adlarını taşımaktadır. Mehmed Süreyyâ Bey ayrıca *Hamiyet veyahud Merak, Sefihler, Gece Kuşu* ve *Çiftlik Âlemi* adlı ancak basılmamış dört roman kaleme almıştır.⁵⁴

18) Ali Cevâd Bey (ö. 1332/1913)

Üsküdarlı olan Ali Cevâd Bey, Harbiye'yi bitirdikten sonra birçok asker okulda tarih ve coğrafya hocalığı yapmıştır. Sırasıyla piyade yüzbaşısı, piyade kolağası, Hamidiye taburu binbaşısı ve Bursa redif alayı kaymakamı oldu. II. Meşrutiyet'in ilânıyla sürgüne gönderildi. Affedildikten sonra İstanbul'da döndü. 30 Kasım 1913 tarihinde Üsküdar'da vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.⁵⁵

Ali Cevâd Bey tarih ve coğrafyaya dair eserler kaleme almıştır. En önemli çalışması *Memâlik-i Osmâniyye'nin Târih ve Coğrafya Lugatı*'dır (I-IV, İstanbul 1311-1317). Dört ciltten oluşan bu eser genelde iki kısma ayrılmıştır. İlk üç cildini *Lugat-ı Coğrafyeye*, son cildini ise *Lugat-ı Târihiyye* oluşturur. Yer yer resim, harita, plân ve tablolarla süslenmiş olan bu eser araştırmacıların müracaat ettikleri önemli bir çalışmadır. Kolağası Ali Cevâd Bey'in diğer tarihî eserleri *Muhtasar Târih-i İslâm* (İstanbul 1308, 1309, 1314, 1324), *Mükemmel Osmanlı Tarihi* (İstanbul 1316), *Tarihin Kanlı Sahifeleri, Şehzâde Şehid Mustafa, Tarihi Bir Vak'a-i Mühimme* (İstanbul ty.) ve *Ravzatü'l-enbiyâ* (İstanbul 1316) adını taşımaktadır.

19) Bursalı Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1344/1925)

Osmanlı Müellifleri adlı meşhur biyografi ve bibliyografya eserinden başka birçok tarih kitabı yazmış olan Bursalı Mehmed Tâhir Efendi de Üsküdar'da 28 Ekim 1925 tarihinde vefat etmiş ve ertesi Perşembe günü Azîz Mahmud Hüdâyî Dergâhı hazîresinde, Fatma Sultan Türbesi arkasında toprağa verilmiştir.⁵⁶

Hayatının son yıllarını Üsküdar'da geçirmiş olan Mehmed Tâhir Efendi'nin babası ve dedesi Bursa'da oturduğu için "Bursalı" olarak anılır. Ancak aslında o

Üsküdarlıdır. Dedesi Üsküdarlı Seyyid Mehmed Tâhir Paşa, Sultan Abdülme-cid'in Hassa Alayı kumandanlarından olmuş ve Kudüs'te görev yaptığı sırada genç yaşta nüzûl isabet ettiğinden padişah tarafından tam maaşla emekliye ay-rılmış ve kaplıcalarından yararlanması için Bursa'da ikamet etmesi istenmişti. Tâhir Paşa'nın Rifat, Abdülhalim ve Fahreddin isimlerinde üç oğlu vardı. Meh-med Tâhir Efendi Rifat Bey'in oğlu olup 22 Kasım 1861'de Bursa'da Yerkapı Ma-hallesi'nde doğmuştur. Bursa Belediye kâtibi olan babası Rifat Bey 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Plevne cephesinde şehit düşmüştür.⁵⁷

Öğrenimine büyük babasının ailece yerleşmiş olduğu Bursa'da başlayan Meh-med Tâhir Efendi, Mülkiye Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra dedesi gibi asker ola-rak yetişmesi istendiğinden 1875'te Bursa Askerî İdâdisi'ne kaydolunmuştur. Aynı zamanda medreseye de devam eden Tâhir Efendi Harbiye'den mezun ol-duktan sonra Üçüncü Ordu emrine verilerek Manastır Askerî Rüşdiyesi coğraf-ya hocalığına tayin oldu. Bu sırada Manastır'da on dört sene görev yaptıktan sonra bir ara Üsküp Askerî Rüşdiyesi'ne nakledildi. Daha sonra Manastır Aske-rî Rüşdiyesi'ne müdür olarak tayin edildi. Ancak siyasî tutumu ve Melami tari-katı çevresindeki faaliyetleri sebebiyle Rüşdiye Müdürlüğü görevine son verile-rek Manisa'da Redif Alayı Tabur Kumandanlığına tayin edildi. Oradan İzmir'e giden Tâhir Efendi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin 1907'de Avrupa'daki Jön Türkler'le birleşerek Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almasından son-ra bu cemiyetin sevilen bir üyesi oldu. II. Meşrutiyet'in ilânında ise İttihat ve Terakki Partisi'nden Bursa milletvekili seçilerek 17 Aralık 1908'de açılan Mec-lis-i Meb'usan'a girdi. 1914 yılında yarbaylıktan emekliye ayrıldı.

Mehmed Tâhir Efendi, asker ve siyaset adamı oluşunun yanında aynı zamanda iyi bir araştırmacı idi. Manastır'da bulunduğu sırada, 1897'de ilk eseri *Türkler'in Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* (İstanbul 1914) adlı çalışmasını tamamlamış, yine orada *Ter-ceme-i Hâl ve Fezâil-i Ekber Muhyidîn-i Arabî'yi* (İstanbul 1316) yazmıştı. Milletve-kili olarak İstanbul'a gelmesi onu, araştırmaları için yıllardan beri hasretini çektiği çalışma şartlarına ve kütüphane imkânlarına kavuşturmuştu. Nitekim İstanbul'a geldikten sonra bir yandan küçük risaleler ve kitaplar yayımlıyor; bir yandan *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlürreşâd*, *Cerîde-i Sûfiyye*, *Kelime-i Tayyibe*, *Türk Derneği*, *Türk Yur-du*, *Bilgi Mecmuası*, *İslâm Mecmuası* ve *Kırım Mecmuası* gibi dergilerde çoğunluğu biyografi konusunda olan yazılar yazıyor; bir yandan da yıllardır çalışmakta olduğu *Osmanlı Müellifleri* adlı eserini tamamlamaya çalışıyordu. Nihayet bu büyük eserin ilk cildi 1333/1915'te, ikinci cildi 1338/1920 ve 1338-1922'de, üçüncü cildi ise 1342/1924'te tamamlandı. Mehmed Tâhir Efendi'nin son ve aynı zamanda hacim ve muhtevası bakımından en kapsamlı kitabı olan bu eser 1240 büyük sayfa tutan üç ciltlik bir külliyat halindedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XX. yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar gelen bu eserde 1691 Türk müellifinin hal tercümesi verilmiş-tir. Eser genel alfabetik sıralama yerine müelliflerin ihtisas ve mesleklerine göre ay-rı ayrı gruplandırılarak hazırlanmıştır. Buna göre *Osmanlı Müellifleri* şeyhler (tasav-vuf erbabı), şer'i ve filolojik işlerle uğraşan âlimler, şâir ve edipler, tarihçiler, tabip-ler ve riyâzî ilimler sahasında eser vermiş olan müellifler gibi başlıklara ayrılmıştır.⁵⁸

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, Üsküdar'da Harem Vapur İskeleyi yakınında bulunan Tâhir Efendi Camii, bizim burada ele aldığımız Üsküdar'da medfun Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'ye ait değildir. Bu cami, defterdarlık ve nişancılık hizmetinde bulunmuş olan Seyyid Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1248/1832) tarafından yaptırılmıştır. Harem iskeleyi yakınında bulunduğu için İskele Camii olarak da bilinen bu caminin bânisi Payas'da vefat etmiş ve orada gömülmüştür.⁵⁹

Öte yandan dinî ilimler, astronomi, coğrafya ve tıp konuları yanında tarih alanında da eserler vermiş olan Abdullah Ahıskavî (ö. 1813) adlı müellif de Karacaahmet Mezarlığı'nda Söğütlüçeşme civarına defnedilmiş olan Osmanlı ilim adamlarındandır.⁶⁰ Yine Türk folklor derlemelerinin öncüsü olarak kabul edilen ve tarih alanında da eserler vermiş olan gazeteci ve mizah yazarı Mehmed Tefik (Çaylak) de 1893'te İstanbul'da ölmüş ve vasiyeti üzerine Çamlıca Çakaltepe'de Tek Servi denilen mezarlığa defnedilmiştir.⁶¹ Ve son olarak, Osmanlı nü-mismatı olan ve bu alanda birçok eser yazmış bulunan İsmail Galib (1847-1895) de Üsküdar'da İskele Camii hazîresindeki türbesinde medfundur.

Üsküdar'da medfun olan bu müelliflerden başka Üsküdarlı olan veya hayatlarının bir bölümünde Üsküdar'da ikamet etmiş tarihçiler olduğunu da biliyoruz. Meselâ 1784-1789 yılları arasındaki olayları anlatmış olduğu eserinde Üsküdar hakkında da ayrıntılı bilgiler veren Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi (ö. 1209/1794-95) Üsküdar'da ikamet etmiş olan tarihçilerdendir.⁶² Yine Salacak sahilindeki Molla Bey Yalısı'nın bahçesi etrafında, Haskan'ın ifadesi ile "meşhur tarihçi Abdurrahman Bey'in konağının olduğu" bilinmektedir.⁶³

Ayrıca tarih ve tabakat kitaplarında Üsküdârî nisbesiyle anılıp adından söz ettiren, ancak nerede medfun oldukları bilinmeyen tarihçiler de vardır. Bu Üsküdarlı müverrihler arasında Abdurrahman Abdi Paşa, Abdullah b. İbrahim el-Üsküdârî ve Sırrî İbrahim Efendi el-Üsküdârî ed-Defteri'yi zikredebiliriz.⁶⁴

Sonuç ve Değerlendirme:

Görüldüğü gibi bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı tarih yazarları arasında Üsküdar'da medfun yirmi iki müverrih bulunmaktadır.⁶⁵ Ayrıca Üsküdarlı olan, Üsküdârî nisbesiyle tanınan tespit edebildiğimiz üç tarihçi vardır. Şüphesiz bu sayılar çok daha fazladır. Ancak tarihî mezartaşlarının bilinçsiz bir şekilde yok olması, Üsküdar'da medfun tarihçilerin tespitini de güçleştirmiştir.

Üsküdar'da medfun olan bu tarihçilerin mesleklerine baktığımızda devlet adamı, şâir, mutasavvıf, şeyhülislam, müderris, vak'anüvis ve biyografi yazarı olduklarını görüyoruz.

Birçoğu XVIII. ve XIX. yüzyılda yaşamış olan bu tarihçilerin az bir kısmı Üsküdar'da doğmuş, çoğunluğu ise başka yerlerde doğup yaşadığı halde, muhtemelen hayatlarının son zamanlarını Üsküdar'da geçirmiş ve ebedî istirahat yeri olarak burayı tercih etmişlerdir. Bu Osmanlı tarihçilerinden 15'i Karacaahmet Mezarlığı'nda, 2'si Aziz Mahmud Hüdayi Camii haziresinde, 1'i Şemsi Paşa Camii

ÜSKÜDAR'DA MEDFUN TARİHÇİLER

Birçok tarihçinin de defnedildiği Karacaahmet Mezarlığı'ndan bir kesit

haziresinde, 1'i İskele Camii haziresinde, 1'i Toptaşı semtindeki tekke haziresinde, 1'i Kısıklı'da ve 1 tarihçimiz de Çamlıca Çakaltepe Mezarlığı'nda defnedilmiştir.

Birçoğu Karacaahmet Mezarlığı'nda medfun olan ve Üsküdar'ın kültürel zenginliğini oluşturan bu tarihçilerin büyük bir kısmının mezar taşları günümüze ulaşmamışsa da çeşitli kütüphanelerde bulunan ve ekseriyeti yazma halinde olan eserleri, Osmanlı tarihi ve kültürünün ana kaynaklarından olup günümüz tarihçilerine ışık tutmaktadırlar.

DİPNOTLAR

¹ Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, İstanbul 1281, II, 191-192; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçök), Ankara 1982, s. 116-117.

² Türbenin kitâbesi günümüze ulaşmamıştır. 1938 yılında, türbe harab iken, yıkıntılar arasında bir kitabenin kırık parçaları İbrahim Hakkı Konyalı tarafından bulunmuş ve bir araya getirilerek okunmuştur. Kitabenin metni şöyledir: "Ne yazılmıştır oku meşhedimin taşında / Sergüzeştim bilinsin dersen eğer başımda / Ya İlahi, her nefesinde Şemsi biçârenin / Cürmine kılma nazar bir i'mal yüzünden dahi." bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1976, I, 387.

³ Bu mezartaşları hakkında bk. Sadi S. Kucur, "Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Haziresi Mezartaşları", *Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler*, I (İstanbul 2004), s. 26-58.

⁴ Şemsi Ahmed Paşa ve külliyesi hakkında geniş bilgi için bk. Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmu'a-i Tevârih*, (haz. F.Ç. Derin - V. Çabuk), İstanbul 1985, s. 111; Aynı yazar, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, İstanbul 1281, I, 197-198; II, 98, 191-192; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1311, III, 170; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, (İstanbul 1976), I, 281-293; II (İstanbul 1977), 251, 263, 291-293; Gülbin Gültekin, "Şemsi Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VII, 157-159; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 347-352; II, 626-627; III, 1242-1244.

⁵ Babinger (Üçök), s. 117-118.

⁶ *Sicill-i Osmanî*, IV, 530; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342 (1923-24), II, 448 vd.; Babinger (Üçök), s. 261-263; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 499-500; Abdülkadir Karahan, "Nâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, XXXII, 258-260.

⁷ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 694-95.

⁸ Haskan, *a.g.e.*, II, 694.

⁹ *a.g.e.*, III, 1419.

¹⁰ Yusuf Nâbî, *Târih-i Kamanîçe*, İstanbul 1281. Eserin metni için bk. Hüseyin Yüksel, *Gazavât-nâmeler ve Nâbî'nin Fetih-nâme-i Kamanîçe Adlı Eserinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

¹¹ Babinger (Üçök), s. 261-263; Karahan, "Nâbî", s. 259-60.

¹² *Sicill-i Osmanî*, IV, 73; *Osmanlı Müellifleri*, II, 391 vd.; Babinger (Üçök), s. 281-282.

¹³ *Osmanlı Müellifleri*, III, 69; Babinger (Üçök), s. 282-283. Mehmed Süreyyâ (*Sicill-i Osmanî*, III, 55-56), Kanlıca'da medfun olduğunu yazıyor.

¹⁴ Babinger (Üçök), s. 282-283.

¹⁵ *Sicill-i Osmanî*, III, 187; Behcetî İsmail Hakkı el-Üsküdarî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar: Ünlülerin Mezarları*, (yay. haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu), İstanbul 1976, s. 65. Şeyhülislâm Mehmed Sâhib Efendi'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Üsküdar'da Medfun Şeyhülislâmlar", *Üsküdar Sempozyumu IV, 3-5 Kasım 2007, Bildiriler*, II (İstanbul 2007), s. 466.

¹⁶ Pîrizâde ailesi hakkında geniş bilgi için bk. Tahsin Özcan, "Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislâm

Ailesi: Pîrîzâdeler”, Uluslararası V. Üsküdar Sempozyumu, 1-5 Kasım 2007, İstanbul 2008, II, 379-390.

¹⁷ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 795; III, 1051, 1137-1138.

¹⁸ Şeyhülislâm Mehmed Sâhib Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında tez çalışmaları yapılmıştır. bk. Olcay Köprücü, *Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Divan'ı (Edisyon Kritik)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Mezuniyet Yazılı Çalışması, İstanbul 1967; Meral Topal, *Pîrî-Zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ 2004.

¹⁹ Babinger (Üçok), s. 308-309.

²⁰ *Osmanlı Müellifleri*, III, 103; Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, II, 499-500; Babinger (Üçok), s. 317-318.

²¹ Mehmed Ra'if, *Mir'ât-i İstanbul*, İstanbul 1314, s. 149.

²² Babinger (Üçok), s. 318.

²³ Ayrılık Çeşmesi Kadıköy'de Haydarpaşa kenarında eski Bağdat sefer ve kervan yolunun başlangıcı olan menzil yerindedir. Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı da Ayrılık Çeşmesi ve Namazgâhı yanında, Üsküdar'dan başlayarak Kadıköy üzerinden Kızıltoprak mevkiine kadar uzanan Karacaahmet Mezarlığı'nın bir bakıma son önemli ucudur. bk. Semavi Eyice, “Ayrılık Çeşmesi, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 285; a.mlf., “Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı”, *DİA*, IV, 285-286.

²⁴ *Mir'at-i İstanbul*, s. 43; B. Kütükoğlu, “Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi”, *Vekayinüvis-Makaleler*, İstanbul 1994, s. 139-194; M. İlgürel, “Hâkim Mehmed Efendi”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 189-190.

²⁵ *Sicill-i Osmanî*, II, 380 vd.; *Osmanlı Müellifleri*, III, 58 vd.; Babinger (Üçok), s. 337-340; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, (tamamlayıp yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 102-105, 112-116; Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Resmî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 121.

²⁶ Babinger (Üçok), s. 338-340; Kütükoğlu, “Ahmed Resmî”, s. 121-122.

²⁷ İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, Ankara 1988, II, 122.

²⁸ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I, 487-488; Salim Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, İstanbul 2004, s. 60-61.

²⁹ *Osmanlı Müellifleri*, III, 47; Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I, 488; Cemal Ağırman, “Tarih ve Tabakat Kitaplarında Üsküdarî Nisbesiyle Anılıp Adından Söz Ettiren Üsküdarlı Bilginler”, *II. Üsküdar Sempozyumu, 12-14 Mart 2004, Bildiriler*, İstanbul 2005, II, 492. Ağırman bu makalede, Hasib Üsküdarî ile Müminzâde Ahmed Hasib Efendi'yi (*Osmanlı Müellifleri*, III, 144) birbirine karıştırmış ve Müminzâde'nin eserlerini de Hasib Üsküdarî'nin eserleri arasında göstermiştir.

³⁰ Enverî Sa'dullah Efendi hakkında geniş bilgi için bk. *Osmanlı Müellifleri*, III, 22-23; Babinger (Üçok), s. 348-350; Kütükoğlu, “Vekayî'nüvis”, s. 117-121; Münir Aktepe, “Enverî Sadullah”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 268-270; Filiz Çalışkan, “Vasıf'ın Kaynaklarından Enverî Tarihi”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 143-163; Erhan Afyoncu, “Tevcihat I”, *TTK Belgeler*, Sayı 24 (Ankara 2000), s. 122-124; Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 754-755.

³¹ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 754-755, 760.

³² Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Yazmaları, Tarih, nr. 67. Eserin birinci cildi doktora tezi olarak hazırlanmıştır. (M. S. Çalışkan, *Enverî Sâdullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahlilî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.)

³³ Behcetî İsmail Hakkı el-Üsküdarî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 61; Babinger (Üçok), s. 363; Sait Yavuz, “Edib Mehmed Emin”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 422-423.

³⁴ *Mir'ât-i İstanbul*, s. 149; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 499-500.

³⁵ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 675; 1392, 1394. Sait Yavuz, cenazesinin önce Fındıklı Perîzad Hatun Camii haziresine defnedildiğini, sonra oğlu Reisülküttâb Süleyman Necib Efendi ve diğer yakınlarının mezarları ile birlikte Üsküdar Nuhkuyusu'na nakledildiğini, ancak mezarının bugün mevcut olmadığını belirtmektedir (*DİA*, X, 422-23). Oysa Haskan, mezartaşını yayımlamıştır.

³⁶ Haskan, *a.g.e.*, II, 675; III, 1394.

- ³⁷ Kütükoğlu, “Vekayî'nüvis”, s. 119.
- ³⁸ Mehmed Emîn Efendi'nin eseri doktora tezi olarak çalışılmıştır: Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1999.
- ³⁹ *Sicill-i Osmanî*, III, 283; Cemâleddin, *Âyine-i Zürefâ*, s. 65 vd.; *Osmanlı Müellifleri*, I, 375-377; Babinger (Üçok), s. 369-370.
- ⁴⁰ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 698-699, III, 1391-1392.
- ⁴¹ Haskan, *a.g.e.*, II, 699, III, 1391.
- ⁴² Birçok yazma nüshası bulunan ve *Burhan-ı Katı' Tercümesi* adıyla tanınan bu eserin ilk baskısı padişahın emriyle İstanbul'da 1799'da tek cilt olarak yapılmış, daha sonra 1835 ve 1870'te Bulak'ta ve iki cilt halinde İstanbul'da 1870'te basılmıştır. Yeni harflerle son neşrini Mürsel Öztürk ve Derya Örs gerçekleştirmiştir (Ankara 2000).
- ⁴³ *Sicill-i Osmanî*, I, 136; III, 283; *Osmanlı Müellifleri*, I, 374; *Merâkid*, s. 12-13; Babinger (Üçok), s. 369-370; Mustafa S. Kaçalın, “Mütercim Âsım Efendi”, *DİA*, Cilt 32 (İstanbul 2006), s. 200-202.
- ⁴⁴ *Osmanlı Müellifleri*, III, 64, not 1; Babinger (Üçok), s. 373.
- ⁴⁵ Babinger (Üçok), s. 389; Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I, 109.
- ⁴⁶ *Sicill-i Osmanî*, III, 340; *Osmanlı Müellifleri*, III, 107; Babinger (Üçok), s. 389.
- ⁴⁷ *Osmanlı Müellifleri*, III, 49; Babinger (Üçok), s. 395-396.
- ⁴⁸ *Osmanlı Müellifleri*, III, 109; Babinger (Üçok), s. 416-417.
- ⁴⁹ *Osmanlı Müellifleri*, III, 109; Babinger (Üçok), s. 416-417; Abdülkadir Özcan, “İsmet Efendi, Fındıklı”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 139-140.
- ⁵⁰ *Osmanlı Müellifleri*, III, 36-37; Babinger (Üçok), s. 419-421; A. Özcan, “Mehmed Süreyyâ”, *DİA*, Ankara 2003, XVIII, 527-529.
- ⁵¹ Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II, 829.
- ⁵² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, I-IV, (yay. haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996.
- ⁵³ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 336.
- ⁵⁴ *Osmanlı Müellifleri*, III, 36-37.
- ⁵⁵ *Osmanlı Müellifleri*, III, 111; Babinger (Üçok), s. 432.
- ⁵⁶ Babinger, Tâhir Bey'in Çengelköy'deki köşkünde vefat ettiğini kaydetmişse de rahatsızlandığında tedavi için Zeynep Kâmil Hastahanesi'ne kaldırılmış ve orada hayata gözlerini yummuştur. Tâhir Efendi hakkında geniş bilgi için bk. Muallim Vahyî, *Müslümanlık ve Türklüğü Yüceltmeye Çalışanlardan: Bursalı Tâhir Bey*, İstanbul 1335, s. 8-10; Babinger (Üçok), s. 441-444; Ömer Faruk Akün, “Bursalı Mehmed Tâhir”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 452-461; Fatma Korkmaz, *Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri*, Bursa 1994.
- ⁵⁷ Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, s. 17; Korkmaz, *Bursalı Mehmed Tahir'in Hayatı ve Eserleri*, s. 1-2; Akün, “Bursalı Mehmed Tâhir”, s. 452-455.
- ⁵⁸ Akün, “Bursalı Mehmed Tâhir”, s. 452-461.
- ⁵⁹ Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 297-300. Konyalı, bu cami hakkında *Sicill-i Osmânî*'de, Tâhir Efendi'nin nâşının İstanbul'a getirilerek camiinin avlusuna gömüldüğü şeklinde verilen bilginin doğru olmadığını belirtmiş; avluya girince soldaki hazirede bulunan mezar taşının camiye yaptırılan Defterdar Tâhir Efendi'nin makam taşı olduğunu tespit etmiştir.
- ⁶⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bk. Cahit Baltacı, “Abdullah Ahıskavî”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 80-81.
- ⁶¹ Tarihe dair *Meşâhîr-i Osmâniye Terâcim-i Ahvâl-i Kapudân-ı Deryâ Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros* (İstanbul 1293), *Yâdigâr-ı Macaristan – Asr-ı Abdülhamid Han* (İstanbul 1294) ve *Târih veya Sene 1171 Cinayetleri* (İstanbul 1302) adlı eserler kaleme almış olan Mehmed Tefvik hakkında bk. Ömer Faruk Akün, “Çaylak Tefvik”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 240-244.
- ⁶² Üsküdar'da ikamet eden Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi'nin eseri kısa bir süre önce *İstanbul'un*

Uzun Dört Yıl (1785-1789) (I-II, haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003) adıyla neşredilmiştir. Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserinde Üsküdar hakkında verdiği bilgiler için ayrıca bk. Feridun Emecen, "Üsküdarlı Bir Osmanlı Tarihçisi ve Tarihinde Üsküdar ile İlgili Bilgiler", *Üsküdar Sempozyumu IV, 3-5 Kasım 2006, Bildiriler, II*, 107-120.

⁶³ Haskan'ın kaydettiği (*Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, III, 1389) bu meşhur tarihçi Abdurrahman Efendi'nin kim olduğu ve mezarının nerede bulunduğunu bilmiyoruz. Muhtemelen bu Abdurrahman Efendi, son vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi olabilir.

⁶⁴ Üsküdârî nisbesiyle anılıp adından söz ettiren tarihçiler, tefsirciler, hadisciler, fıkıhcılar, kelimciler, mantıkçılar, coğrafyacilar, edebiyatçılar, filologlar, şeyhülislam, şeyh ve mutasavvıflar, ressam, hattatlar, müzisyenler, şâirler, müderris, kadı, vezir, sadrazam ve başka görevlerde bulunan bilginler hakkında bk. Ağırman, "Tarih ve Tabakat Kitaplarında Üsküdârî Nisbesiyle Anılıp Adından Söz Ettiren Üsküdarlı Bilginler", *II. Üsküdar Sempozyumu, Bildiriler, II*, 485-512.

⁶⁵ Cumhuriyet döneminde yetişmiş olan bilim adamları arasında da Üsküdar'da ikamet etmiş ve bu bölge kabristanlarında defnedilmiş olan tarihçiler vardır. Meselâ, Türk fikir adamı, *Türk Lugatı* adlı eseriyle tanınan müellif Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934) Beylerbeyi Küplüce Mezarlığı'nda; asker, tarihçi ve arşiv uzmanı olan Kâmil Kepecioğlu (1878-1952), Şâir ve yazar Midhat Cemal Kuntay (1885-1956); özellikle Rusya ve Orta Asya'daki Türklerin tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Ord. Prof. A. Zeki Velidî Togan (1890-1970); Türkçü fikir adamı, Türkolog, şâir ve roman yazarı olup birçok tarih eseri de neşretmiş olan Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975); tarihçi, yazar ve kitabe uzmanı İbrahim Hakkı Konyalı (1896-1984) ve Türk-İslâm kültür ve sanat tarihçisi Emel Esin (1914-1987) Karacaahmet Mezarlığı'nda; dil, tarih ve edebiyat araştırmacısı, şâir Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) Nakkastepe Mezarlığı'nda; daha birkaç yıl önce kaybetmiş olduğumuz Prof. Dr. Hasan Nejat Göyünç (1925-2001) ise Çengelköy Mezarlığı'nda medfundur.